

ILMIY TADQIQOTLARDA GENDER YONDASHUVI VA UNING TAHLILI

*Sharifzoda Sardorbek O'razboy tabib o'g'li,
Ma'mun universiteti Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha
prorektor, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent*

Annotatsiya: Mazkur maqolada pedagogik ilmiy tadqiqotlarda gender yondashuvining o'rganilishi, uning taraqqiyot jarayonlari va ilmiy tahlili haqida fikr-mulohazalar yuritiladi. Shuningdek, ta'lim tizimida gender yondashuvining xususiyatlari, uning dolzarbligi va ahamiyati, bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligining muhim va tarkibiy xususiyatlari haqida munozara yuritiladi.

Kalit so'zlar: Ilmiy tadqiqot, ta'lim tizimi, pedagogik faoliyat, gender yondashuvi, gender, mexanizm.

ГЕНДЕРНЫЙ ПОДХОД В НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ И ЕГО АНАЛИЗ

*Шарифзода Сардорбек Уразбой табиб угли,
Проректор по делам молодежи и духовно-просветительской работе
Университета Мамуна, доктор философских наук (PhD) педагогических наук,
доцент*

Аннотация: В данной статье рассматривается исследование гендерного подхода в педагогических научных исследованиях, процессы его развития и научный анализ. Также будут обсуждены особенности гендерного подхода в системе образования, его актуальность и значение, важные и структурные особенности готовности будущих учителей к реализации гендерного подхода в обучении школьников.

Ключевые слова: Научные исследования, образовательная система, педагогическая деятельность, гендерный подход, гендер, механизм.

GENDER APPROACH IN SCIENTIFIC RESEARCH AND ITS ANALYSIS

*Sharifzoda Sardorbek Orazboy tabib ugli,
Vice-Rector for Youth Affairs and Spiritual-Educational Affairs of Mamun
University, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor*

Abstract: This article discusses the study of the gender approach in pedagogical scientific research, its development processes and scientific analysis. Also, the features of the gender approach in the educational system, its relevance and importance, the important and structural features of future teachers' readiness to implement the gender approach in teaching schoolchildren will be discussed.

Key words: Scientific research, educational system, pedagogical activity, gender approach, gender, mechanism.

1. KIRISH VA DOLZARBLIGI. Bo'lajak pedagoglarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorgarligini shakllantirishning nazariy asoslarini o'rganish «maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvi» tushunchasini aniqlashtirishni, bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligining muhim va tarkibiy xususiyatlarini ochib berishni, bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini

o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligini shakllantirish modelini yaratishni talab qiladi.

Hozirgi vaqtda ta'lim tizimi ustuvorliklarni o'zgartirmoqda. Ta'lim tizimini rivojlantirishning asosiy yo'nalishi ta'lim mazmunini insonparvarlashtirish va shaxsning o'zini o'zi anglash g'oyalarini joriy etish, uning erkin o'zini o'zi belgilash huquqini tan olish, qobiliyatlarni to'liq rivojlantirish va o'quv jarayonida kognitiv ehtiyojlarni qondirishdan iborat. Bu fakt «Ta'lim to'g'risida»gi qonunda ham qayd etilgan, unda ta'limning shaxsga yo'naltirilganligi, uning gumanistik tabiati asosiy pedagogik vazifalar bilan belgilanadi. Shunday qilib, talabning shaxsiyati, uning rivojlanishi va takomillashuvining o'ziga xos xususiyatlari diqqat markaziga qo'yiladi.

2. METODLAR VA O'RGANINILISH DARAJASI. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv insonning o'zini o'zgartirish, uning ma'naviy tarkibiy qismini boyitish, qiymat munosabatlarini shakllantirishning eng muhim shartidir. E. V. Bondarevskalning ta'kidlashicha, «jamiyatda u o'zining barcha inqiroz muammolarini tarbiyali (ijtimoiylashtirilgan madaniy) odamni hayotga jalb qilish orqali hal qilishi mumkinligi to'g'risida tushuncha paydo bo'ldi». Bundan kelib chiqadiki, zamonaviy ta'lim jamiyatni demokratlashtirishda faol ishtirok etishi, har bir talaba shaxsining ma'naviy va axloqiy jihatlarni rivojlantirishga hissa qo'shishi kerak. V. V. Serikovning ta'kidlashicha, bu shaxsga yo'naltirilgan ta'lim «insonning shaxsiy mavjudligi mexanizmlarini - aks ettirish, ma'no yaratish, selektivlik, javobgarlik, avtonomiya va boshqalarni - ta'limning maqsadi sifatida ko'rib chiqadi, unga erishish, oxir-oqibat, uning mazmunli va pro-aksessuarlariga bo'ysunadi. Shu bilan birga, predmet tarkibini o'zlashtirish samaradorligi ushbu tarkib endi sifat jihatidan yangi shaxsiy ma'noga ega bo'lib, shaxsning shaxsiy tajribasini shakllantirishning mazmuni va vositasi bo'lib xizmat qilishi tufayli ortadi». Shaxsiy erkinlik, adolat, inson qadr-qimmatini o'qituvchilarning ijtimoiy va kasbiy faoliyati uchun asosiy qadriyatlarga aylanadi.

Talabning shaxsiyati ustuvor bo'lgan olimlar tomonidan taklif qilingan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modellarida bir qator pedagogik sharoitlarni ajratib ko'rsatish mumkin, ularga rioya qilish o'quv jarayonini insonparvarlashtirishga yordam beradi:

bolani so'zsiz qabul qilish, unga nisbatan barqaror ijobiy munosabat;

shaxsga hurmat ko'rsatish va har birida o'z qadr-qimmatini saqlash;

shaxsning boshqalarga o'xshamaslik huquqini anglash;

tanlash erkinligini berish;

bolaning shaxsini emas, balki uning faoliyati, harakatlarini baholash;

har bir bolani his qilish (empatiya) qobiliyati, muammoni ma'lum bir bolaning ko'zlari bilan uning pozitsiyalaridan ko'rish;

bolaning individual psixologik va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish (asab tizimining turi, temperament, jins, fikrlash xususiyatlari, qobiliyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari, motivlari, yo'nalishi va boshqalar).

Maktab ta'limi doirasida shaxsga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalarni nazariy rivojlantirish va amaliy joriy etishdagi faollashuv talabalarning jinsiy xususiyatlarini hisobga olish yoki zamonaviy terminologiyaga ko'ra o'quv jarayonini tashkil etishda gender yondashuvidan foydalanishni talab qildi, ya'ni bolaning shaxsiyatini, uning «o'ziga xosligini va o'zini o'zi qadrlashini» ochib berish juda qiyin.

Ilm-fan rivojlanishining mavjud bosqichida «erkak» va «ayol» ni farqlashda konstitutsiyaviy va ijtimoiy-madaniy tomonlarni aniq ajratish, ularni «gender» tushunchalari bilan bog'lash odatiy holdir. Keling, gender tushunchalarining mohiyati va nisbatlarini batafsil ko'rib chiqaylik.

Jinsiy farqlash, inson haqidagi barcha fanlar u yoki bu darajada o'rganadigan universal

hodisa bo‘lib, odamlarning jinsi bo‘yicha qarama-qarshiligi, ya’ni «erkak» va «ayol» dixotomiyasining mavjudligi insoniyat madaniyatining barcha sohalariga kirib boradi. «Erkak» va «ayol» so‘zlari turli xil xususiyatlarga ega bo‘lgan bir qator uyushmalar tuzadi, ular orasida quyidagilarni nomlash mumkin: reproduktiv funktsiyalar, tashqi ko‘rinish, jismoniy holat, xarakter va kasb, ijtimoiy mavqe va boshqalar. Shuning uchun «gender» tushunchasi fanning turli sohalarida ko‘rib chiqiladigan toifadir: falsafiy, madaniy, psixologik, pedagogik, tibbiy va boshqalar. V. E. Kaganning so‘zlariga ko‘ra, gender — bu shaxsni erkak yoki ayol sifatida belgilaydigan reproduktiv, tana, xulq-atvor va ijtimoiy belgilar majmuidir.

Gendertushunchasining zamonaviy talqinlari orasida biz S. A. Ushakinning qarashlarini ta’kidlaymiz, u genderning mohiyatini ko‘rib chiqish uchun fundamentalizmning uch turini tanlaydi va gender toifasi turli tarixiy davrlarda qanday qilib o‘ziga xos tarkibga ega bo‘lganligini ko‘rsatadi. Shaxsning genderini aniqlash jarayonida uning onasi yoki otasi bilan identifikatsiyasi, shuningdek, ona va ota o‘rtasidagi farqning sababini tushunishi asosiy rol o‘ynaydi. Bu nuqtai nazarni K. Popper, K. Xorni, K. Jung va boshqa mualliflar ham qo‘llab-quvvatlagan. Ikkinchi tur bu oila va jamiyatdagi boshqa ittifoqlarni o‘rganadigan amerikalik sotsiolog T. Parson va amerikalik antropolog M. Mead asarlarida tasvirlangan tarkibiy yoki rol fundamentalizmi. Gender identifikatsiya jarayoni uchun quyidagi tushunchalar hal qiluvchi ahamiyatga ega:

jamiyat parametrlarini belgilaydigan ijtimoiy tuzilish tushunchasi;

ushbu tuzilma tomonidan yaratilgan gender rollar tushunchasi va ushbu rollarni o‘zlashtirish usuli sifatida ijtimoiylashuvi tushunchasi.

Uchinchi tur ramziy fundamentalizm, fransuz faylasufi M. Fuko, psixoanalitik J. Lakan va ularning izdoshlari bilan bog‘liq bo‘lib, ularning qarashlari Postmodern falsafaning bir qismini tashkil qiladi. Haqiqatni, shu jumladan genderni tushunish, odamga ma’lum shtamlarni qo‘yadigan til bilan bog‘liq. M. Fuko insoniyat tarixi davomida, ayniqsa XVII asr o‘rtalaridan boshlab, shaxsning jinsi nazorat va bo‘ysunish ob’ektiga aylanadi, deb hisoblagan va shu vaqtdan boshlab genderning biologik jihatlari ijtimoiy xarakterga ega bo‘ldi va gender endi tabiiy ravishda emas, balki madaniy jihatdan aniqlangan shaxs sifatida namoyon bo‘ladi.

Shu bilan birga, S. A. Ushakin o‘z ta’rifini bildiradi: gender deganda shaxsning o‘ziga xos anatomik tuzilishi va unga taklif qilingan o‘ziga xos, ijtimoiy rollar to‘plami o‘rtasidagi jamiyatdagi mavjud munosabatlar tushunilishi mumkin, bu go‘yoki ushbu tuzilma bilan sezilarli darajada bog‘liqdir, shu bilan toifalarni qarama - qarshi qo‘yadi.

Ilm-fanning muvaffaqiyatli rivojlanishi ko‘p jihatdan o‘tmishda to‘plangan nazariy bilimlar majmuasini tanqidiy qayta ishlashga bog‘liq, xuddi shu narsa odamni qadim zamonlardan beri qiziqtirgan jins muammosiga ham tegishli. Shu maqsadda biz chet ellik faylasuflar, jamoat arboblari, tabiatshunoslik fanlari vakillari: Aristotel, Aflotun, F. Akvinskiy, F. Bekon, O. Vayninger, G. Gegel, T. Kampanella, I. Kant, F. Nitsshe, Aflotun kabi asarlarning tarixiy tahlilini o‘tkazdik, M. Sh. Furye, F. Shlegel, A. Shopenhauer, F. Engels, S. de Bovuar, A. Adler va boshqalar.

Ularning qarashlarining xususiyatlari S. A. Ayvazova, T. V. Bendas, O. A. Voronina, N. M. Gabrielyan, I. S. Kle - Sinoy, E. N. Kamenskaya, O. A. Konstantinova asarlarida keltirilgan.

Uyg‘onish davrida utopik faylasuflar Tomas Mor va Tommaso Kampanellaning erkaklar va ayollarning turli kasblarga bo‘lgan qobiliyatining tengligi, erkaklar va ayollar uchun yuqori lavozimlarda bo‘lishga imkon beradigan yetakchilik qobiliyatlari haqidagi g‘oyalari keng tarqaldi. G‘arb uyg‘onish davrida Jan-Jak Russo genderlarning o‘xshashligi va farqlarini tahlil qilib, erkaklar va ayollar uchun turli xil xulq-atvor

normalarini, keyinchalik «gender stereotiplari» deb nomlanadigan narsalarni ajratib ko'rsatdi, shuningdek, ayollar va erkaklar ta'limining o'ziga xos xususiyatlari, nikohdagi munosabatlar haqida gapirdi. Uning fikriga ko'ra, tenglik, erkaklar va ayollarga o'xshashlik ularning biologik mavjudotlar, insoniyat vakillari sifatida o'xshashligidir, ammo bu ularning ijtimoiy, siyosiy tengligini anglatmaydi. Russo o'g'il va qizlarni bir xil tarbiyalash kerak deb hisoblamagan bo'lsa-da, u qizga faqat uy xo'jaligi va bolalarni parvarish qilishni o'rgatish kerak degan fikrga qarshi chiqdi. Shunday qilib, J. J. Russo gender yondashuvining pedagogik nazariyasining zarur elementi bo'lgan erkak va ayol individualligini rivojlantirishning chetlab o'tilmasligiga e'tibor qaratadi.

Immanuel Kant va Georg Hegel erkaklar va ayollarning turli xil maqomlari haqidagi fikrni rivojlantirmoqdalar, ular ham ayollarni fuqarolik jamiyati sohalariga olib chiqmoqdalar.

XVIII asrda erkaklar va ayollarning tengligi to'g'risida yangi yondashuvlar, g'oyalar shakllandi. Frantsuz mutafakkiri Fransua Furiye ayollar va erkaklarning jamiyat va tildagi mavqei aks ettirish, erkaklar va ayollarning yetakchiligi to'g'risida g'oyalarni ilgari suradi: «ayol huquqlarining kengayishi ijtimoiy taraqqiyotning asosiy tamoyilidir». Fransuz sotsialisti Klod Anri Sen-Simon ayollarni tayinlash haqidagi jamoat g'oyalari to'ntarish uchun asos yaratib, ayolni jamiyatga kiritishga harakat qilmoqda: «erkak va ayol - bu ijtimoiy shaxs».

Ingliz yozuvchisi Meri Uvolstounkraft ayollar va erkaklarning tabiiy tendentsiyalari va xususiyatlari tarbiya natijasidir degan fikrni ilgari surdi. Qizlar kiyinib, qo'g'irchoq o'ynashadi, o'g'il bolalar esa boshqa o'yinlarni o'ynashadi, shovqinli, faol, bu jamiyat tomonidan jinslar o'rtasidagi farqlarni shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Fridrix Shlegel erkak va ayolning shaxsiy xususiyatlarini birlashtirgan yaxlit shaxsni ko'rib chiqadi. Shunday qilib, u ko'plab o'tmishdoshlardan farqli o'laroq, ayollarga yetishmayotgan erkaklarga etishmayotgan ayol fazilatlarini rivojlantirishni tavsiya qiladi, bu esa ular o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilashga yordam beradi. Bu g'oya S. Bemning androginiya kontseptsiyasida o'z ifodasini topadi.

Taniqli ingliz olimi va jamoat arbobi Jon Styuard Mil birinchilardan bo'lib genderning to'liq tengligi kontseptsiyasini ishlab chiqdi, bu shaxsning o'z manfaatlarini amalga oshirish yo'lidagi har qanday tashqi to'siqlarni istisno qiladigan huquqiy tenglikni o'z ichiga olgan. U zamonaviy jamiyatda insonning taqdiri faqat uning erkak yoki ayol bo'lib tug'ilganligi bilan emas, balki uning shaxsiy qobiliyatlari bilan belgilanishi kerak deb hisoblagan.

Avstriyalik olim Otto Vayningerning qarashlari alohida yo'nalish sifatida ko'rib chiqilishi kerak, unda bir tomondan androginiya, erkak va ayol xususiyatlariga ega bo'lgan «genderning oraliq shakllari» mavjudligi haqidagi g'oyalar, boshqa tomondan, erkaklarning ustunligi va ayollarga nisbatan nafrat haqidagi g'oyalar mavjud.

Biz tahlil qilgan gender tushunchasining turli xil talqinlari to'g'ridan-to'g'ri u ko'rib chiqilayotgan kontseptsiyaga bog'liq. Shuni ta'kidlash kerakki, falsafa, psixologiya, sotsiologiyada uzoq vaqt davomida gender tushunchalarining farqi munozara mavzusi bo'lib kelgan. Tarixiy jihatdan gender tushunchalaridagi farqlarni joriy etishga birinchi urinish R. Stoller tomonidan 1968 yilda gender atamasi kuchli biologik talqinlarga ega bo'lganida va jinsda bunday ta'riflar bo'lmagan. Keyinchalik (1972) bu g'oyani feministik antropologlar qo'llab-quvvatladilar. Shu bilan birga, 1970-yillarda Amerika universitetlarida ayollar tadqiqotlari («ayollar tadqiqotlari») paydo bo'ldi. Ushbu tadqiqotlar doirasida turli xil tarixiy jamiyatlarni o'rganib chiqib, ular erkak va ayol rollarini, yondashuvlarini, xarakter xususiyatlarini tushunishda, boshqacha qilib aytganda, ma'lum bir jamiyatda erkak va ayol borligini tushunishda sezilarli farqni topdilar va isbotladilar. Gender tushunchalari o'rtasidagi terminologik farqlar aniq

yoziqlan birinchi asarlardan biri G. Rabinning «ayollar almashuvi» maqolasi boʻlgan deb ishoniladi. 1975 yildan boshlab «gender» tushunchasi koʻplab fanlarning ilmiy atamalaridan foydalanishga kirdi. Gender tushunchasi ayolning ijtimoiy, madaniy, psixologik jihatlarini erkakga nisbatan tavsiflashda ishlatilgan, yaʼni jamiyat ayollar va erkaklar deb taʼriflaganlar uchun xos boʻlgan va kerakli xususiyatlarni, meʼyorlarni, stereotiplarni, rollarni shakllantiradigan har qanday narsani taʼkidlashadi. Agar Gʻarbiy Yevropa va Amerikada gender tushunchasini fundamental oʻrganish yarim asrdan koʻproq davom etsa, bizda bu yaqin vaqtgacha oʻrganilmagan edi. Inson muammosini har tomonlama oʻrganishga hissa qoʻshadigan ilm-fandagi zamonaviy tendentsiyalar tufayli shaxsni oʻrganishga gender yondashuvi ham dolzarb boʻlib qoldi.

3.TADQIQOT NATIJALARI. Ilm-fan rivojlanishining hozirgi bosqichida gender tushunchalari (ingliz, yunon tilidan gender. genos-jins) aniq ajralib turadi, erkak va ayolni farqlashda konstitutsiyaviy va ijtimoiy-madaniy jihatlarni ajratib turadi. Gender atamasi hujayralar tuzilishining genetik xususiyatlari, anatomofiziologik xususiyatlari va reproduktiv funksiyalari bilan belgilanadigan odamlar oʻrtasidagi biologik farqlarni anglatadi. «Gender» atamasi jamiyat odamlarga biologik jinsiga qarab bajarishni buyuradigan ijtimoiy va madaniy meʼyorlar toʻplamini anglatadi.

Zamonaviy falsafiy lugʻatda gender atamasi ijtimoiy jinsni bildirsa, katta izohli sotsiologik lugʻatda gender soʻzi ikki maʼnoda talqin qilinadi:

- 1) umumiy-anatomik gender boʻyicha erkaklar va ayollar oʻrtasidagi farq;
- 2) sotsiologik-koʻpincha anatomik sohaga asoslangan ijtimoiy boʻlinish.

Ijtimoiy falsafa lugʻatida gender tushunchasi ijtimoiy genderni ham anglatadi va bu sinf, guruh, toifaga mansubligini koʻrsatadigan munosabatlarning vakili sifatida tushuniladi. Faqat ijtimoiy pedagogika lugʻatida gender tushunchasi ijtimoiy-biologik xususiyat sifatida qaraladi, uning yordamida odamlar «erkak» va «ayol» taʼriflarini berishadi.

Yuqoridagilarga koʻra, gender jihatini deyarli har qanday ijtimoiy sohaga: taʼlim, sanʼat, iqtisodiyot, siyosat va boshqalarga bogʻlash mumkin va bu erkak yoki ayol jinsining ijtimoiy rolini belgilash bilan bogʻliq. Shunday qilib, L. V. Shtileva gender tushunchasining maʼnosi dastlab «ijtimoiy modellashtirish yoki jinsni qurish gʻoyasi (genetik jihatdan berilgan biologik jinsdan farqli oʻlaroq) ekanligini taʼkidlaydi. Ijtimoiy jins ijtimoiy amaliyot tomonidan ishlab chiqilgan. Jamiyat shaxsning biologik jinsiga qarab muayyan rollarni bajarishni belgilaydigan xulq-atvor normalari tizimini shakllantiradi. Shunga koʻra, maʼlum bir jamiyatda «erkak» nima va «ayol» nima ekanligi toʻgʻrisida qatʼiy fikrlar mavjud. Shu bilan birga, gender odamlar oʻrtasidagi munosabatlarning maʼlum bir tartibini shakllantiradigan, ijtimoiy oʻzaro munosabatlarning turli amaliyotlarida oʻzlarini boshqa odamlarga taqdim etish shakllarini belgilaydigan belgilar tizimidir.

Gender toifasidagi uslubiy noaniqlik zamonaviy ilm-fan oldida turgan muammolardan biri boʻlib qolmoqda. Shuning uchun gender subʼektlarning aqliy, hissiy va xulq-atvor xususiyatlarini belgilaydigan murakkab shaxsiy taʼlim sifatida tavsiflanadi.

4.XULOSALAR. Mualliflarning gender tushunchasiga nisbatan yondashuvlarini umumlashtirib, biz zamonaviy tadqiqotchilar nuqtai nazaridan biologik gender emas, balki ijtimoiy-madaniy meʼyorlar erkaklar va ayollarning psixologik fazilatlarini, xulq-atvori, faoliyati, kasblarini belgilaydi degan xulosaga keldik. Gender jamiyat tomonidan ayollar va erkaklarning ijtimoiy modeli sifatida ishlab chiqilgan boʻlib, ularning jamiyat va uning institutlarida (oilalar, siyosiy tuzilma, iqtisodiyot, madaniyat va boshqalar) mavqeyi va rolini belgilaydi. Biologik jihatdan qurilgan, meros qilib olingan, oʻzgarmas va koʻp qirrali genderdan farqli oʻlaroq, gender — ijtimoiy jihatdan tuzilgan, oʻrganilgan, dinamik va madaniyatlar ichida va oʻrtasida oʻzgaruvchidir.

Adabiyotlar

Бондаревская, Е. В. Смыслы и стратегии личностно ориентированного воспитания [Текст] / Е. В. Бондаревская // Педагогика. - 2001. - № 1. - С. 17-24. - ISSN 0869-561X.

Сериков, В. В. Образование и личность : Теория и практика проектирования педагогических систем [Текст] / В. В. Сериков. — М. : Издательская корпорация «Логос», 1999. - 272 с. - ISBN 5-88439-018-1.

Байкова, Л. А. Воспитание в традиционной и гуманистической педагогике [Текст] / Л. А. Байкова // Классный руководитель. - 1998. - № 2. - С. 11.

Каган, В. Е. Воспитателю о сексологии [Текст] / В. Е. Каган. - М. : Педагогика, 1991. - 256 с. - ISBN 5-7155-0424-4. 5 р.

Ушакин, С. А. Поле пола : в центре и по краям [Текст] / С. А. Ушакин // Вопросы философии. - 1999. - № 5. - С. 71-85. - ISSN 0042-8744.

Horney, K. New paths in psychoanalysis [Text] / K. Horney: [trans. from English A. Bokovikova]. - M.: Akad, project, 2007. - 239 p. — ISBN 5-8291-0790-2.

Jung, K. G. Analytical psychology: theory and practice [Text] / K. G. Jung: [trans. with him. V. Zelensky]. - St. Petersburg. : Azbuka-Classics, 2007. - 236 p. - ISBN 978-5-91181-556-1.

Bendas, T. V. Gender psychology: textbook [Text] / T. V. Bendas. - St. Petersburg. : Peter, 2006. - 431 p. - ISBN 5-94723-369-X.

Каменская, Е. Н. Гендерный подход в педагогике [Текст] : дис. ... д-ра пед. наук / Е. Н. Каменская. - Ростов-на-Дону, 2007. — 385 с.

Rousseau, J.-J.. Selected [Text] / J.-J.. Rousseau: [trans. from fr. M. Rozanova, D. Gorbova, etc.]. - M.: Publishing house. Center «Terra», 1996. - Т.1. - 656 s. - ISBN 5-300-00512-6.

Bem, S. L. Lenses of Gender. Transformation of views on the problem of gender inequality = The lenses of gender. Transforming the debate on sexual inequality: monograph [Text] / S. L. Bem; [transl. from English D. Viktorova]. - M.: ROSSPEN, 2004. -331 pp. - ISBN 5-8243-0587-0.

Jung, K. G. Analytical psychology: theory and practice [Text] / K. G. Jung: [trans. with him. V. Zelensky]. - St. Petersburg. : Azbuka-Classics, 2007. - 236 p. - ISBN 978-5-91181-556-1.

Штылева, Л. В. Педагогика и гендер: развитие гендерных подходов в образовании [Текст] / Л. В.Штылева // Женщина в российском обществе. - 2000-№ 3. - С. 61-67. - ISSN 1992-2892.

Ugli, S. S. O. R. T. (2023). Theoretical principles of preparing future teachers for the professional-pedagogical activity directed to the socialization of students on the base of a gender approach. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(11), 162-166.

Sharifzoda, S. O. Pedagogical conditions for the organization of gender based training Innovative research in modern education. Hosted from Toronto, Canada30, 4.

Sharifzoda, S. (2023). Pedagogical and psychological directions of preparing professional activities for the socialization of future teachers on the basis of a gender approach. Development and innovations in science, 2(11), 22-28.

Sharifzoda, S. (2023). Bo'lajak o'qituvchilarni gender yondashuv asosida ijtimoiylashtirishga yo'naltirilgan kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashga oid nazariy yondashuvlar. Молодые ученые, 1(18), 10-15.